

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький національний університет

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Збірник наукових праць

Випуск шостий

Частина друга

Хмельницький державний центр
науки, інновацій та інформатизації

2013

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького національного університету (протокол № 1 від 29 серпня 2013 р.)

Рецензенти:

Марчук Л. М., д. філол. н., проф. (Кам'янець-Подільський)

Слободинська Т. С., д. філол. н., доц. (Вінниця)

Головний редактор – Скиба М. Є., засл. прац. нар. осв. України, чл.-кор. АПН України, д. тех. наук, проф., ректор

Заступник головного редактора – Параска Г. Б., д. тех. н., проф., проректор з наукової роботи

Відповідальний секретар – Гуляєва В. О., зав. патентним відділом

Редакційна колегія випуску:

Бідюк Н. М. – д. пед. н., проф.; *Грицева А. П.* – к. філол. н., доц.; *Гуйванюк Н. В.* – д. філол. н., проф.; *Жайворонок В. В.* – д. філол. н., проф.; *Маслова В. А.* – д. філол. н., проф.; *Мойсієнко А. К.* – д. філол. н., проф.; *Петрук Н. К.* – д. філос. н., проф.; *Погребеник В. Ф.* – д. філол. н., проф.; *Приймак І. В.* – к. філол. н., доц.; *Руснак І. С.*, д. пед. н., проф.; *Скалозуб Л. Г.* – д. філол. н., проф.; *Станіславова Л. Л.* – к. філол. н., доц.; *Сьвідерська Ю.* – д. гуман. н., викл.; *Торчинська Н. М.* – к. філол. н., доц.; *Торчинський М. М.* – д. філол. н., проф., відп. за випуск; *Царалунга І. Б.* – к. філол. н., доц.

Збірник статей включає публікації з ономастики, передусім – з антропоніміки, топоніміки і поетоніміки; також розглядаються теоретичні і прикладні питання вивчення власних назв.

Для науковців, викладачів вищих і середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться ономастичними проблемами.

A43 Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. – Випуск шостий / головний редактор М. Є. Скиба; відповідальний за випуск М. М. Торчинський. – Хмельницький: ХмЦНП, 2013. – Частина друга. – 308 с.

ISBN 978-617-683-024-5

ББК 80/84

© Автори статей, 2013

©Хмельницький національний університет, 2013

**ЕТЮДИ З „КОРОТКОГО ЕТИМОЛОГІЧНОГО
СЛОВНИКА ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ”. 7¹**

Рівень розвитку мовознавства в кожній країні визначається насамперед за наявністю фундаментальних словників і граматик, які фіксують основний ресурс формування людської думки. З цього приводу французький філософ і теоретик культури Мішель Фуко справедливо зазначав, що цивілізації та народи залишають нам як пам'ятники мислення не так тексти, як словники й синтаксиси... Тому закономірно, що сучасне українське мовознавство, яке успадкувало від колишнього Радянського Союзу обмежену кількість різних типів і видів словників, зокрема ономастичних, одним із провідних напрямів наукових досліджень визначило лексикографію.

В українській ономастиці на сьогодні створено кілька фундаментальних словників, до яких можна віднести загальнонаціональні „Словник гідронімів України” (1979), „Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі” (1985), „Словник сучасних українських прізвищ” у 2-х томах (2007), укладений Ю. К. Редьком. Є й вагомі регіональні словники пропріальної лексики, але загалом вітчизняна ономастична лексикографія ще не належить до провідних у слов'янському та індоєвропейському мовознавстві. Такого рівня вона досягне зі створенням повних етимологічних словників основних онімних класів – антропонімів і топонімів, над останнім із яких уже тривалий час працює відділ ономастики Інституту української мови НАН України. Але це великі загальнонаціональні проекти, на виконання яких потрібно багато часу.

¹ Початок публікації матеріалів із „Короткого етимологічного словника топонімів України” див. у № 3 – 4 за 2009 р., № 2 – 3 за 2010 р., № 5 за 2011 р. журналу „Мовознавство”, у збірниках наукових статей, виданих до ювілеїв І. М. Желєзняк (2012), В. Г. Скляренка (2012), С. С. Отіна (2013).

Водночас суспільство вже давно потребує бодай короткого наукового етимологічного словника топонімів України, бо цю нішу вже 40 років заповнюють укладені М. Т. Янком і рекомендовані профільним міністерством до використання в навчальних закладах „Топонімічний словник-довідник Української РСР” (1973) та його доопрацьоване й доповнене видання „Топонімічний словник України: Словник-довідник” (1998), які отримали негативну оцінку з боку ономастів [6, с. 17; 9, с. 86 – 88]. Такі низькопробні наукові видання, не кажучи вже про антинаукові лексикографічні праці, на зразок довідника С. Наливайка „Тисяча найновіших тлумачень давніх українських назв, імен, прізвись (на індоіранському матеріалі)” (2008), спотворюють мовну картину світу й принижують українську ономастику в очах слов’янської та світової науки, завдаючи непоправної шкоди у плані довіри читача до надрукованого слова. Ці обставини спричинилися до укладання нами „Короткого етимологічного словника топонімів України” обсягом близько 4000 словникових статей, робота над яким наближається до завершення.

У статті запропоновано етимології лише тих найвідоміших складених топонімів, одним із компонентів яких є означення *Великий*. З огляду на те, що частина таких назв включає до своєї структури опорні компоненти на інші літери, що етимологізуються у відповідних статтях, такі топоніми тут не розглядаються (наприклад, оронім *Великий Горган* містить опорний компонент *Горган*, етимологію якого подано в окремій словниковій статті).

Означення *Великий*, як і *Велика*, *Велике*, *Великі*, досить поширене у ролі самостійних назв або в структурі складених топонімів [АТП, с. 592 – 595; Габорах, с. 50 – 60; СГУ, с. 84 – 96]. Більше того, різноструктурні топоніми з основою *Велик-* належать до найпродуктивніших в українській та інших слов’янських мовах і в основному є антонімічними утвореннями до суміжних назв з основою *Мал-*. Вони походять від прикметника *великий* – „значний за розмірами, величиною” (< псл. **velęjъ*, **velikъ* – „міцний, сильний, могутній” [ЕСУМ, 1, с. 346]) і мають форму, яка граматично узгоджується з морфологічними ознаками співвідносного географічного терміна (далі – ГТ) або означуваного опорного компонента в структурі складеного топоніма.

Великий Балцатул – річка, п. витік Білої Тиси л. Тиси л. Дунаю; *Balcatul* (60-і рр. ХІХ ст.), *Балцатул* (20-і рр. ХХ ст.), *Balzatul*, *Балзатул*

(30-і рр. XX ст.) [СГУ, с. 89]. Складена назва виникла додаванням означення *Великий* до трансформованого гідроніма румунського походження *Балца́тул*, який утворився за допомогою артикля -ул від запозиченого з південнослов'янських мов східнороманського ГТ *báltă* (рум.), *балтэ* (молд.) – „болото” [ЕСУМ, 1, с. 128], „калюжа”, „невелике озеро, непересихаюче водоймище” (на українсько-молдавському прикордонні) [4, с. 88]. Атрибутив *Великий* протиставляє річку за розмірами її притоці *Малій Балца́тул* [СГУ, с. 343].

Великий Березний – селище міського типу, Закарпат. обл. [АТП, с. 157]; *Nagybrezna* (1427), *utraque Berezna* (1451), *Великий Березный* [Галас, с. 59]. Складена назва виникла додаванням означення *Великий* до ойконіма *Березний*, утвореного шляхом субстантивації та онімізації відносного прикметника *березний*, що вказував на березовий ліс на горі Настас, у районі якої лежить поселення [3, с. 59]. Наявність повноголосної та неповноголосної форм ойконіма свідчить про словацько-українське середовище формування назви. Атрибутив *Великий* протиставляє поселення за розмірами селу *Малій Березний* у цьому ж районі [АТП, с. 158; Галас, с. 59].

Великий Бічків – селище міського типу, Рахів. р-н Закарпат. обл. [АТП, с. 163]; відоме з кін. XIV ст. [ГЕУ, с. 152]. Складена назва утворена додаванням означення *Великий*, що вказує на розміри поселення, до ойконіма *Бічків*, утвореного за допомогою суф. -ів у посесивній функції від поширеного в Закарпатті антропоніма *Бичко* або *Бичок* [11, с. 63].

Великий Бузлук – карстова порожнина (шахта) у межах Гірсько-Кримської карстової області, на Карабі-яйлі [ГЕУ, с. 152]. Спелеонім виник синтаксичним способом унаслідок приєднання означення *Великий* до опорного компонента тюркського походження *Бузлук*, утвореного від кр.-тат., ног., тур. *buzluq* – „льодовик, льодовня” [1, с. 91], яке вказує на льодові натічні утворення, колони, льодопади тощо [див. ГЕУ, с. 152].

Великий Бурлук – 1) річка, л. Сіверськ. Дінця п. Дону; *Большой Бурлук* (1822 – 1832), *Большой Борлук* (1817), *Большой Бурлук* (1773), *Бурлук* (1627), *Бурлей* (1782), *Бурлуки* (1681), *Бурлук* (1805), *Бурлук* (1801), *Мокрой Бурлук* (2-а пол. XVIII ст.) [СГУ, с. 90]; 2) селище міського типу, Харків. обл.; відоме із 70 – 80-х рр. XVII ст. [ГЕУ, с. 152]; кол. сл. *Большой Бурлук* у верхів'ї річки (1773); пор. там же с-ше

Великобурлуцьке [СГУ, с. 90]. Складена назва виникла додаванням означення *Великий* до первинного гідроніма турецького походження *Бурлук*, що виник за ознакою каламутної, грузької води з домішками вапна (див. *Бурлюк*). Один із варіантів назви зберігає голосний *-o-* в основі кр. тат., ног. ГТ *бор* – „крейда”; тур. „цілина; осад, осадок” (пор. у Криму *Борлукая, Борлук-Астинда*) [1, с. 89], інший – із синонімічним утворенням *Бурлей* (див.). Демінутивні форми на *-екъ* є східнослов'янськими. Означення *Мокрой* в гідронімії є синонімом до *Великий* і протиставляється за семантикою антонімічному *Сухий*, як *Великий* атрибутиву *Малий*. Ойконім утворено способом трансонімізації суміжного гідроніма; пор. похідну від ойконіма *Бурлук* (*Великий*) назву зоологічного заказника державного значення *Бурлуцький заказник* [ГЕУ, с. 137].

Великий Глибóчок – селище міського типу, Тернопіл. р-н і обл., відоме з XVIII ст. [ГЕУ, с. 152]. Ойконім виник на основі мікротопоніма *Глибóчок*, похідного від діал. *глибóчок* – „западина, заглиблення” (пор. пол. *glęboczek* „яма, заглиблення” [NMP, 3, с. 160], укр. *глибоч* – „глибочина, глибочінь, глибина” [Грінч., 1, с. 289]), приєднанням означення *Великий* для протиставлення селища селу *Малий Глибóчок* у сусідньому Збараз. р-ні [АТП, с. 418]; пор. потоки *Великий Глибóчок, Глибóчок* (4), річки *Глибóчок* (4), *Малий Глибóчок* у південно-західній частині України й на Житомирщині [СГУ, с. 90, 136, 344].

Великий Дубень – річка, л. Дністра; *Dubeń Wielki* (1890), *В. Дубень* (1917), *Канéта* (1979); пор г. *Дубень* [СГУ, с. 91]. Складена назва виникла додаванням означення *Великий*, що протиставляє річку за розмірами потокам *Дубень* і *Малий Дубень* [СГУ, с. 184, 345], до гідроніма *Дубень*, який є лексико-семантичним похідним від назви суміжної г. *Дубень*. Твірний оронім утворено під польським впливом за допомогою суф. *-ень* у топонімній функції від назви рослини *дуб* за ознакою – „дубовий ліс, гай”; пор. пол. топоніми *Dębień*, що є калькою д. нім. *Eichenwald* „дубовий ліс”, *Dębieńsko* від *dębina* „дубовий гай” [NMP, 2, с. 324 – 325], укр. *дубі́на* – „дуб; дубовий ліс; палиця”, *дубі́ння* – „дубняк” [ЕСУМ, 2, с. 137]. Паралельна назва *Канéта* не має відповідників в українській і слов'янській топонімії. Можливо, це нерегулярне утворення на *-et(a)* в атрибутивній функції (пор. відіменникові прикметники в литовській мові на *-ėtas/-otas*, які закріпилися у власних назвах) від апелятива *каня* – „чотирикутне заглиблення, видовбане долотом у підваліні...” [Грінч., 2,

с. 216], що природно міг розвинути географічне значення, або від основи діал. *канка* – „комиш”, запозиченого з грецької мови – гр. *kávva* – „очерет” [ЕСУМ, 2, с. 364].

Велікий Затін – річка, пр. Кінської на л. бер. Дніпра в Запоріж. обл.; пор. оз. *Малий Затін* (там же) [СГУ, с. 91]. Складену назву утворено додаванням означення *Велікий*, що вказує на розміри річки й протиставляє її суміжному озеру, до гідроніма *Затін*, який виник шляхом онімізації ГТ *затін*, *затон* – „розлив; вода, що затопила землю” [Грінч., 2, с. 108], „місце, затоплене водою річки, озера, що розлилися, або спокійна, тиха затока річки, озера” [ВТССУМ, с. 335], похідного від дієслова *затонути* – „зануритися у воду (про берег річки, озера)”. В опорному компоненті спостерігається нерегулярне чергування *-o-/-i-* в новозакритому складі, а також відмінний від літературної норми наголос на першому складі; пор. річки (3) та рукави (2) *Затон* у бас. переважно Нижнього Дніпра [СГУ, с. 208].

Велікий Каньйон Криму – 1) ущелина в Кримських горах, на пн. схилі Ай-Петринської яйли [ГЕУ, с. 152]; *ущелина Великого Кримського Каньйону* [СГУ, с. 91]; 2) ландшафтний заказник державного значення, Бахчисарай. р-н Криму [ГЕУ, с. 152–153]. Оронім виник унаслідок лексикалізації та онімізації словосполучення з опорним ГТ *каньйон* – „вузька річкова долина, глибоко врізана в річкову породу” [ВТССУМ, с. 414] і двома неоднорідними означеннями (див. *Крим*). Назву заказника утворено семантичним способом від ороніма; пор. в ущелині водотік *Велікий Каньйон* [СГУ, с. 91].

Велікий Кастель – одна з найглибших балок Тарханкутського півострова, у межах Чорномор. р-ну Криму [ГЕУ, с. 153]. Назва виникла синтаксичним способом унаслідок приєднання означення *Велікий* до тюрк. *Кастель*, похідного від кр.-тат. *qastel*, тур. *kastel*, *kestel* – „невелика фортеця, замок”, що через грецьке посередництво проникло з латинської мови [1, с. 130].

Велікий Катлабуг – річка, вп. в оз. (лиман) *Катлабуг* між рр. Прут і Дністер поблизу гирла Дунаю; *Велікий Катлабуг* (1957), *Большой Катлабуг* (1850), *Большой Котлабуг* (1862); пор. там же оз. *Катлабуг*, *Катлануг* в Ізмаїл. р-ні Одес. обл. [СГУ, с. 91]. Складена назва виникла додаванням означення *Велікий*, що вказує на розміри річки порівняно з її притокою *Малий Катлабуг* [СГУ, с. 345], до гідроніма *Катлабуг*,

етимологія якого затемнена. Найімовірнішим є тюркське походження опорного компонента. Зокрема, співвідносний молдавський топонім *Катлабуга* А. Єремія пов'язує з турецьким впливом кін. XV ст. [5, с. 44]. Можливо, споріднений антропонім *Котлубуга* в ст. укр. пам'ятках XIV ст. етимологізують як тюрк. *Qutlu buya* – „сильний бик” [ССУМ, с. 504], означення в якому пов'язане з д. тюрк. *kat, ket, ked* – „сильний, міцний тощо” [ДТС, с. 289, 292, 303], що виглядає прийнятним із погляду на язичницькі уявлення про бика як запліднювача, життєдайну силу та на інтенсивне проникнення тюркізмів у топонімію Південної України й Молдови (пор. використання компонента *буга* – „бик” у поволзьких топонімах *Єлабуга, Арбуга* та ін. [7, с. 135]). Стабільне нульове закінчення компонента *Катлабуг, Катлабух, Катлабугь, Катлануг* дає підстави розглядати його як композит з опорним тур. діал. *буг/бух* – „пара; випаровування; туман, хмара”, „велика довга раковина, ріг, у який трублять” [Севортян 1978, с. 229–230] та означенням *kaly, kety* – „сильний, насичений і т. ін.” або *köty* від *köt* – „задня частина”, „нижня частина ємності, денце”, „сила, міць тощо” [Севортян 1980, с. 84–85].

Великий Конус'як – гора, с. Осмолода Рожнятів. р-ну Івано-Франків. обл.; *Великий Канюс, Великий Канус'як, Канус'як-Великий* (2008), *Kanius' Welyki* (1881), *Kanus'ak* (1939) [Габорах, с. 57]. Назва виникла приєднанням означення *Великий*, що вказує на більші розміри гори порівняно з суміжною *Малий Конус'як* (див.), до опорного компонента *Канус'як* з голосним *-а-* в основі, що дозволяє зробити припущення про її метафоричний зв'язок із діал. *каня* – „чотирикутний отвір, видовбаний долотом у підвалині, в яку входить чіп стовпа” [ЕСУМ, 3, с. 367], *каня / кань* – „пристосування, в яке закріплювали жердку для тесання” [СЗПГ, 1, с. 208], до якого приєднано архаїчний суф. *-усь / -юсь* в атрибутивній функції (див. *Калуш, Калюс*). Суф. *-як* у топонімній функції додано до основи *канюс-* пізніше; пор. гідроніми *Кобил-як, Желсзи-як, Син-як* із суф. *-як* у такому значенні [10, с. 204–205]. Розвиток форми *Конус'як* на місці *Канус'як* зумовлений асоціативним впливом апелятива *конус*.

Великий Куяльник – річка, бас. Чорн. моря між рр. Дністер і Пд. Буг; вп. у Куяльницьк. лим. (він же *Малий Хаджибей*; 1844); *Б. Куяльникь, Wielki Kujalnik* (1917), *Куяльники* (1863–1882), *Kuialik fl[u]* (1674–1696), *Большой Куяльникь* (1769–1779), *Куяльникь* (1859); пор. с. *Куяльник* Котов. р-ну Одес. обл. та рр. *Малий Куяльник* і *Середній Куяльник* [СГУ,

с. 92, 346]. Означення *Великий* додано синтаксичним способом до гідроніма *Куяльник* для протиставлення річки за розмірами й територіально *Малому* та *Середньому Куяльнику*. Опорний компонент тюркського походження, але точної етимології не встановлено. Дослідники сходяться в думці про його утворення за допомогою суф. *-lyk/-lik* у релятивній функції від основи **Куян-* з можливою метатезою на стиці морфем **Куянлик* > *Куяльник*, але не пояснюють її семантики й мотиваційної ознаки гідроніма, бо практично відсутній відповідний апелятивний матеріал (з цієї причини М. Фасмер заперечив запропоновану Рашоньї етимологію *Куяльник* з тюрк. *Kügeldi* – „трав'яна річка” і не висунув власної [Фасмер, 2, с. 440]). Можливо, твірним є тюркський апелятив *куя́н* – „заєць”, поширений, крім тюркських мов, у деяких російських говорах [Шипова, с. 217], український відповідник якого досить продуктивно відбився саме в топонімії степової України; пор. балки (6) *Зáяча*, яр *Зáячий* та ін. [СГУ, с. 209]. З іншого боку, найдавніша фіксація назви *Kuialik* (XVII ст.) дає підстави вбачати в ній твірну основу *Kuja-*, яка також є проблемною щодо можливості використання в топонімії: пор. д. тюрк. *kijä* – „міль, жучок-шерстоїд” [ДТС, с. 325], яке в сучасних тюркських мовах розвинуло і ширше значення – „павук, кліщ, узагалі дрібна комаха” [Севортян 1980, с. 94]; в українській гідронімії до подібних утворень належить кілька назв *Вошівва* (див.), *Воші́вий*, *Вошувáтий* та ін., які також поширені переважно в степовій місцевості [СГУ, с. 123]. Не виключено проникнення у Північне Надчорномор'я алтайського ГТ *ки́у* – „берег, кордон, край, межа”, який давав у топонімії рефлекси *Куя-*; пор. річка й улоговина *Куяла*, *Куюла*, *Ки́улу* з *ки́улу* – „той, що має берег, кордон, край, межу”, руч. *Куйалда*, *Ки́улади*, букв. „йшов берегом, краєм” та ін. [Молчанова, с. 256]. Сучасна форма *Куя́льник* у будь-якому разі розвинулася під впливом високопродуктивних в українській топонімії утворень на *-ник* з релятивним значенням, у яких суфікс переважно зберігає наголос на твірній основі, що позначилося на адаптованому тюрк. *Куя́льник*. Привабливою виглядає спроба пояснити назву як похідну від слов'янського ГТ *куя́льник* – „джерело” [12, с. 70], але така етимологія не знаходить надійного лексичного підґрунтя в українській та інших слов'янських мовах.

Вели́кий Лог – селище міського типу, Краснодар. р-н Луган. обл. [АТП, с. 63]; засн. 1762 р. [ГЕУ, с. 153]. У зв'язку з відсутністю суміжних топонімів з іншими означеннями або без них ойконім виник способом онімізації словосполучення *вели́кий лог*, у якому прикметник указує на розміри об'єкта, названого ГТ, що зберігся переважно в східноукраїнських говорах та в російській мові, з якої, можливо, він запозичений: пор. укр. діал. *лог* – „заглиблення в рельєфі, яр з пологими зарослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти” [ЕСУМ, 3, с. 278].

Вели́кий Луг – комплекс Дніпрових плавнів на лівому березі Дніпра з річками, озерами, острівцями, струмками, рукавами, заливними луками, болотами, заростями та ін., що охоплює територію понад 400 км² нижче о. Хортиця й суч. Дніпрогесу; в історичні часи становив територіальну основу Запорозької Січі й був оспіваний у піснях як „*Великий Луг* – батько” [ЕУ, с. 222]; до часів Запорозької Січі в літописах *Дънѣпрськый лугъ*, згодом *Великий луг* (1740), *Великий лугъ* (1770), *Лугъ Великой* (XIX ст.), *Луг* (пор. у козацьк. паролі: – Пугу! Пугу! – Козак з Лугу), *Великая Плавня* (1892), місц. нім. **Schöne Wiesen*, звідки *Шинвіз* [ЕСЛГНПР, с. 56]. Хоронім становить складену назву, що виникла способом онімізації словосполучення *вели́кий луг*, у якому прикметник указує на значні розміри об'єкта, названого ГТ праслов'янського походження *луг* – „поросла травой і кущами лука”, заст. „низина, поросла лісом”, діал. „пасовище біля річки”, „сінокісна низина” та ін. (< псл. **lŏgъ* – „кривизна, зниження поверхні землі; низький ліс, прибережні зарості; болото” [ЕСУМ 3, с. 297 – 298]. Образ *Великого Лугу* як символу простору й волі характерний для українців і на інших землях: пор. *Великий Лоугъ* (1481) – назва місцевості в Молдавському князівстві [ССУМ, 1, с. 158 – 159].

Вели́кий Любінь – селище міського типу, Городец. р-н Львів. обл. [АТП, с. 278]; засн. 1762 р. [ГЕУ, с. 153]. Складена назва виникла синтаксичним способом унаслідок додавання означення *Вели́кий*, що вказує на значні розміри поселення порівняно із суміжним с. *Малий Любінь*, до ойконіма відантропонімного походження *Любінь*, який утворено від давнього особового імені **Любенъ* або **Любінъ* з *Любомиръ*, *Любомиль*, *Любогостъ* тощо за допомогою суф. *-*ь* у

посесивній функції; пор. пол. *Lubinia, Lubiń, Lubiń Mały, Lubiń Wielki, Lubińsk, Luboń, Lubonia* [NMP, 6, с. 204 – 205, 216 – 217].

Велікий Мокрін – гора, с. Буркут Верховин. р-ну Івано-Франків. обл.; *Мокрин-Великий, Mokryn Wielki* (1933), *Мокрин В.* (2003), *Великий Мокрин* (2007) [Габорака, с. 57]. Складену назву утворено синтаксичним способом унаслідок додавання означення *Велікий* до ороніма *Мокрін* для вказівки на розміри гори та її протиставлення суміжним *Малій Мокрін* і *Мокрін* [Габорака, с. 232, 247]. Опорний компонент *Мокрин* постав на основі прикметника *мокрый*, імовірно, за допомогою суф. *-ин* у географічному значенні або від утраченого ГТ **мокрін* як морфологічного варіанта загальнослов'янського *мокріна* – „мокре місце, багно” [ЕСУМ, 3, с. 499]; пор. ще співвідношення *Мокрін* і назв болота та сінокоосу *Мокрик* [Аркушин, с. 99], рр. *Сопотін* та *Сопотік* (див. *Велікий Сопотін*), яке може свідчити про існування в минулому ГТ на *-ин*, паралельних до демінутивів на *-ик*. Походження назви *Мокрін* від антропоніма *Мокра* за допомогою *-ин* у посесивній функції [див. 2, с. 247] сумнівне з погляду на граматичне неузгодження онімів і номенклатурного імені *гора*, а також невідповідності акцентної моделі похідного та твірного слів (від антропоніма *Мокра* очікувалося б *Мокрін*).

Велікий Сасік-Кулак – річка, п. Берди, вп. в Азов. море; *Большой Сасик Кулак* (1786, 1787) [СГУ, с. 94]. Гібридну складену назву утворено додаванням слов'янського означення *Велікий* (рос. *Большой*), що вказує на розміри річки, до тюрк. юкстапозита *Сасік-Кулак*, у структурі якого компоненти походять від ГТ: опорний *Кулак* < *кулáк* – „балка, ущелина; те, що видається, чітко виділяється в рельєфі”, букв. „вухо”; пор. болг. діал. *кулак* – „долина між горбами; котловина; улоговина, яр” [Мурзаев, с. 310 – 311], гідроніми з компонентом *Кулак, Гулах* у степовій частині України [8, с. 56] і означальний *Сасік* < *сac/сac* – „болото; заболочена ділянка біля виходу ґрунтових вод” + *-ик* (< **-ук*) у релятивній функції; пор. рр. *Сасік, Сасичок, б. Сасахулах, стр. Сасá-Гулак* [СГУ, с. 488].

Велікий Сопотін – річка, л. Десни л. Дніпра (1967) [СГУ, с. 94]. Складена назва виникла синтаксичним способом унаслідок додавання означення *Велікий*, що вказує на розміри об'єкта і протиставляє його р. *Сопотін* у тій же Чернігів. обл. [СГУ, с. 521], до опорного компонента, очевидно, відантропонічного походження: **Conota* + суф. *-ин* у посесивній функції; пор. пол. прізвище *Sopota*, похідне від дієслова *sopić*

– „сопіти” [Rymut, с. 463]. З огляду на протікання в тому ж районі р. *Сопотік*, *Сопотикъ* (1786) [СГУ, с. 521] не виключена тотожність суміжних гідронімів (зміна графічно подібного -к- на -н- цілком можлива в писемних фіксаціях), які в такій формі становлять онімізований демінутив на -ик від загальнослов'янського ГТ *сопот*, *сопѣт* – „джерело, витік річки” [Мурзаев, с. 516]; пор. пол. *sopot* – „джерело, дзюрчання води” [Rymut, с. 463], утвореного безафіксним способом за звуковою ознакою від дієслова *сопіти*, *сопѣти* – „видавати звуки з присвистом”, як *шепіт* від *шепотіти*, *шептати*, *лепет* від *лепетати* тощо. Така етимологія прийнятна для згаданого гідроніма *Сопотік*, а також для назви потоку *Сопіт* у Сколів. р-ні Львів. обл. [СГУ, с. 521].

Великий Утлюк – річка, вп. в *Утлюцьк. лим.* (1957); *Большой Утлюк* (1782), *Б. Утлюг* (1952), *Любезный Утлюк* (1736 – 1737), *Любезный Урлекъ* (1783), *Б. Утюка* (1855), *Большой Уклюк* (1865), *Бол. Утюка* (Б.р.), *Азис-Утлюк* (1792), *Азысь Уклюк* (1786), *Узунъ Утлюк* (1788); пор. лим. *Утлюк* (1910), нп *Азизъ Утлюк* (1835), х. *Уклюк* (1864), р. *Малій Утлюк*, яка вп. в *Утлюкський лим.*, р. *Утлюк*, пр. *Утлюцьк. лим.* [СГУ, с. 95, 348, 581]. Складений гідронім утворено синтаксичним способом – додаванням означення *Великий*, що вказує на розміри об'єкта і протиставляє його іншим річкам з подібною назвою, до компонента *Утлюк*, етимологія якого затемнена. Є певні підстави пов'язувати його з *в'утлий*, рос. *утлый*, д.рус. *утль* – „дірявий”, що походить з псл. **Qтъль* – „бедонний”, „дірявий”; пор. д.рус. *утлина* – „тріщина”, можливо, споріднене хет. *hant*– „діра, яма, печера” [Фасмер, 4, с. 175; ЕСУМ, 1, с. 440], однак формант -ук/-юк зовсім не продуктивний в українській гідронімії, натомість високопродуктивний у тюркських похідних [див. 10, с. 203 – 204]. На користь тюркської етимології свідчить також ареал поширення назв і відповідні означення *Азис* (< *aziz* – „святий, священний; сильний, могутній; рідкісний, цінний; милий, дорогий” [1, с. 85], яке відповідає слов'янському *Любезный*) та *Узунъ* (< *uzun* – „довгий”, що, зокрема, відбилося в кримській топонімії [1, с. 155] і близьке за семантикою укр. *Великий*, рос. *Большой*). Імовірно, гідронім *Утлюк* є семантичним утворенням від д.тюрк. *ütlüg* – „такий, що має отвір, заглиблення” з основою *ült* – „отвір, заглиблення”, пов'язаного з *öt* – „нора”, і суф. -*lug/-luk* у відносній функції [ДТС, с. 391; 629]; пор. згадуване хет. *hant* – „діра, яма, печера”, якому відповідає псл. **Qt* + -*ьль*

в **Qıtlı* [Фасмер, 4, с. 175], що можуть мати спільні витоки або бути запозиченням у давньотюркській мові з індоєвропейських діалектів. Можливо, назва *Утлю́к* пов'язана із сакральними уявленнями прихильників поширеного на Сході зороастризму, які поклонялися вогню в усіх його виявах, і виникла на основі тюрк. *ot/ut* – „вогонь” за допомогою суф. *-luk/-lyk* за ознакою „місце, де розводили вогонь”; пор. тур. *отлук* – „вогняний; знаряддя вогню” [Севортян, с. 483–484]. Тюркське походження гідроніма *Утлю́к* певною мірою підтверджує його заміна в українсько-російському мовному середовищі зрозумілим за семантикою варіантом *Клю́ква* [СГУ, с. 581]. Від гідроніма *Утлю́к* лексико-семантичним способом (метонімією) утворено ойконіми, а за допомогою суф. *-ськ(ий)* у релятивній функції – назву лиману *Утлюцький, Утлюкський*.

Вели́кий Фонтáн – мис на узбережжі Чорн. моря, у межах міста Одеси [ГЕУ, с. 153]; місц. *Фонтанка*. Назва виникла синтаксичним способом унаслідок приєднання означення *Вели́кий* до первинного *Фонтáн* для протиставлення суміжному *Мали́й Фонтáн*, в основі яких ГТ *фонтáн*, що проник зі східнороманських мов: молд. *фынты́нэ* – „колодязь; ключ; джерело”, рум. *fîntina* „т с” [Мурзаев, с. 586]; пор. х. *Фонтан* (1855), нині це с. *Фонтанка* в Комінтерн. р-ні Одес. обл. [ТПДСО, с. 74].

Вели́кий Ярове́ць та Обно́га – ботанічна пам'ятка природи державного значення, Міжгір. р-н Закарпат. обл.; *Урочище Великий Яровець та Обнога* [ГЕУ, с. 153]. Дрімонім виник способом трансонімізації назви урочища, в якому знаходиться пам'ятка. Складений топонім постав унаслідок лексикалізації сполучення двох оронімів *Вели́кий Ярове́ць* і *Обно́га*; пор. г. *Обно́га* на межі Закарпат. та Івано-Франків. обл. [Габора́к, с. 261].

Отже, проаналізований матеріал дає підстави для кількох висновків: 1) означення *Вели́кий*, що вказує на відповідні розміри географічних об'єктів, приєднується до опорних компонентів з будь-якою етимологією; 2) опорні компоненти підтверджують відоме положення про те, що на відносно великій території не буває топонімів одномовного походження; 3) у розглянутому матеріалі близько половини опорних компонентів українського походження, понад четвертину становлять основи тюркського походження, незначну частину – східнороманські

(молдавські й румунські), поодинокими є ймовірно польські та російські утворення, які в основному підтверджують найпоширеніші етномовні впливи на формування топонімії України.

Список умовних скорочень назв використаних джерел

Аркушин – Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : у 2 т. / упоряд. Г. Л. Аркушина. – Луцьк : Вежа, 2007. – Т. 1 – 2.

АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ (на 1 січня 1972 р.) / упоряд. Д. О. Шелягін. – К. : Вид-во. політ. л-ри Україна, 1973. – 815 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2001. – 1426 с.

*Габора*к – Габора М. Назви гір і полонин : словник-довідник / М. Габора. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 500 с.

Галас – Галас К. Й. З топоніміки Закарпаття / К. Й. Галас // Ужгородський державний університет: Наукові записки. – Ужгород : УДУ, 1958. – Т. XXXV. – С. 56 – 81.

ГЕУ – Географічна енциклопедія України : в 3 т. / відп. ред. О. М. Маринич. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 1989. – Т. 1. – 414 с.

Грінч. – Словарь української мови : в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – К. : Лексикон, 1996. – Т. 1 – 2.

ДТС – Древнетюркский словарь. – Л. : Наука, 1969. – 679 с.

ЕСЛГНПР – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / відп. ред. О.С. Стрижак. – К. : Наукова думка, 1985. – 253 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1982 – 1989. – Т. 1 – 3.

ЕУ – Енциклопедія українознавства. Словникова частина : в 11 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Львів, 1993. – Т. 1. – 414 с.

Молчанова – Молчанова О. Т. Топонимический словарь Горного Алтая / О. Т. Молчанова; под. ред. А. Т. Тыбыковой. – Горно-Алтайск : Алтай. книж. изд-во, 1979. – 398 с.

Мурзаев – Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 454 с.

СГУ – Словник гідронімів України. – К. : Наукова думка, 1979. – 780 с.

Севортян – Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков (Общетюркские и межтюркские основы) / Э. В. Севортян. – М. : Наука, 1974. – 767 с.

Севортян 1978 – Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на букву „Б” / Э. В. Севортян. – М. : Наука, 1978. – 350 с.

Севортян 1980 – Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на буквы „В”, „Г” и „Д” / Э. В. Севортян. – М. : Наука, 1980. – 396 с.

СЗПГ – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 2. – 458 с.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 1. – 630 с.

ТПОСО – Топонімія Південно-Східної Одещини : методичні вказівки. – Одеса, 1978. – 84 с.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – М. : Прогресс, 1986 – 1987. – Т. 1 – 4.

Шипова – Шипова Е. Н. Словарь тюркизмов в русском языке / Е. Н. Шипова. – Алма-Ата : „Наука” КазССР, 1976. – 444 с.

NMP – Nazwy miejscowe Polski: Historia. Pochodzenie. Zmiany / pod. red. R. Rymuta. – Kraków : Wyd-wo PAN, 1996 – 2007. – Т. 1 – 7.

Rymut – Rymut K. Nazwiska Polaków : Słownik historyczno-etymologiczny : w 2 t. / R. Rymut. – Kraków : Wyd-wo PAN, 2001. – Т. 2. – 772 s.

Список використаної літератури

1. Бушаков В. А. Лексичний склад історичної топонімії Криму / В. А. Бушаков. – К., 2003. – 226 с.

2. Габорак М. М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини : словник-довідник / М. М. Габорак. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 500 с.

3. Галас К. Й. З топоніміки Закарпаття // Ужгородський державний університет : Наукові записки. – Ужгород : УДУ, 1958. – Т. XXXV. – С. 56 – 81.

4. Гідронімія Нижнього Подніпров'я / за ред. Ю. О. Карпенка. – К. ; Одеса : Вища школа, 1981. – 112 с.

5. Еремия А. И. Нуме де локалитэць : Студиу де топонимие молдовеняскэ / А. И. Еремия. – Кишинэу : АІШ дин РССМ, 1970. – 224 с.

6. Лучик В. В. Етюди з „Короткого етимологічного словника топонімів України”. 1. / В. В. Лучик // Мовознавство. – 2009. – № 3 – 4. – С. 16 – 4.

7. Никонов В. А. Краткий топонимический словарь / В. А. Никонов. – М. : Мысль, 1966. – 509 с.

8. Отін Є. С. Гідроніми Східної України / Є. С. Отін. – К. ; Донецьк : Вища школа, 1977. – 156 с.

9. Отін Є. С. [Рец. на:] Топонімічний словник-довідник Української РСР. – К., 1973. – 180 с. / Є. С. Отін // Мовознавство. – 1974. – № 6. – С. 86 – 89.

10. Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация / О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1968. – 289 с.

11. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 702 с.

12. Янко М. Т. Топонімічний словник України : словник-довідник / М. Т. Янко. – К. : Знання, 1998. – 430 с.

Анотація

Стаття продовжує цикл публікацій автора з етимології відомих географічних назв України, що увійдуть до „Короткого етимологічного словника топонімів України”. У ній розглянуто складені назви з означенням *Великий*, яке приєднується до опорних компонентів українського, тюркського, східнороманського, польського, російського походження.

Ключові слова: ойконім, складена назва, означення *Великий*, етимологія.

Аннотация

Статья продолжает цикл публикаций автора по этимологии известных географических названий Украины, которые войдут в „Краткий этимологический словарь топонимов Украины”. В ней рассмотрены составные названия с определением *Великий*, которое присоединяется к опорным компонентам украинского, тюркского, восточнороманского, польского, российского происхождения.

Ключевые слова: ойконим, сложеное название, определение *Великий*, этимология.

Summary

This article continues the series of publications from author of the etymology of popular geographical names of Ukraine, which will be included in „The short etymological dictionary of names of Ukraine”. Here are considered composed names with definition „Grand”, which join basic components of Ukrainian, Turkic, Eastern Roman, Polish and Russian origin.

Key words: *oykonym*, the addition of the name, the definition of the Great etymology.